

Отримано: 29 листопада 2019 року

Прорецензовано: 9 грудня 2019 року

Прийнято до друку: 11 грудня 2019 року

e-mail: juliakarachun@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-8(76)-11-14

Карачун Ю. Г. Лексичне значення складних термінів-іменників з електричної інженерії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 8(76), грудень. С. 11–14.

УДК: 811.161.2'271.12

Карачун Юлія Геннадіївна,
викладач
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СКЛАДНИХ ТЕРМІНІВ-ІМЕННИКІВ З ЕЛЕКТРИЧНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ

Наукова стаття присвячена висвітленню структури лексичного значення складних термінів-іменників з електричної інженерії сучасної англійської мови. На сучасному етапі розвитку лінгвістики лексичне значення розглядають як п'ятикомпонентну структуру з денотативного компонента, що характеризує співвіднесеність слова з предметом, який ним позначено; сигніфікативного компонента, за допомогою якого позначають відношення слова до поняття; емотивно-конотативного компонента, з емоційно-експресивним та оцінним відображенням предметів та явищ зовнішнього світу; структурного компонента, що вказує на відношення слова до інших слів мови, з якими воно може вступати в синтагматичні, епідигматичні та парадигматичні відношення; прагматичного компонента, що представляє собою додаткову стосовно до предметного змісту інформацію про учасників та умови комунікації.

Ключові слова: складний термін, лексичне значення, денотативний компонент, сигніфікативний компонент, емотивно-конотативний компонент, структурний компонент, прагматичний компонент.

Julia Karachun,
teacher
National technical university of Ukraine the «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

LEXICAL MEANING OF COMPOUND TERMS-NOUN IN ELECTRICAL ENGINEERING

The study sheds light upon the component structure of the lexical meaning of compound term-nouns in electrical engineering. In modern linguistic lexical meaning is considered as five-component structure that consists of denotative component, which characterizes the correlation of the word with the object indicated by it; significative component by which the meaning of the word is related to the concept; emotional and connotative component, with emotionally-expressive and evaluative reflection of an object and phenomena of the outside world; a structural component that indicates the relation of the word to other words of the language with which it may engage in syntagmatic, epidegmatic and paradigmatic relations; pragmatic component, is additional to the content of the subject information about the participants (taking into account age, profession, social status etc.) and conditions of communication (time, place, target of the author etc.).

Key words: compound term-noun, lexical meaning, denotative component, significative component, emotional and connotative component, structural component, pragmatic component.

Складний термін-іменник як лексичний феномен належить до системи мови та повинен мати лексичне значення.

Питанням структури лексичного значення мовних одиниць та висвітленням окремих їхніх компонентів займалися М. Ф. Алефіренко [1], Ю. Д. Апресян [2], І. В. Арнольд [3], Ф. С. Бацевич [4], О. Г. Беляєвська [5], Н. Вишивана [6], Н. Г. Іщенко [7], В. В. Левицький [8], О. І. Смирницький [9], В. М. Телія [10] та ін.

На сучасному етапі розвитку мовознавства зміст поняття «лексичне значення слова» все ще неповністю розкритий через його багатогранність та надзвичайну складність, саме тому існує потреба ще раз звернутися до питання структури лексичного значення складних термінологічних одиниць англійської мови, визначити кількість компонентів, що його формують та схарактеризувати їх, саме в цьому полягає **актуальність** нашого досліджування.

Метою наукової праці є визначити наповнення лексичного значення складних термінів-іменників з електричної інженерії.

Матеріалом послуговували 2000 складних термінів-іменників, дібраних методом суцільного вибирання з різножанрових англійськомовних науково-технічних текстів з електричної інженерії, а саме: науково-навчальної літератури (підручники, посібники); власне наукової (наукові статті); науково-довідкової (інструкції) та власне технічної (контракти).

Джерельною базою дослідження слугували 15 підручників (9725 с.), 15 наукових статей (160 с.), 15 контрактів (70 с.), 15 інструкцій (341 с.) загальним обсягом 10296 с.

Практичне значення одержаних результатів дослідження безперечно є внесок у системно-структурну та комунікативно-прагматичну парадигми, а саме: словотвірну семантику, лексичну семантику, прагматичну семантику. Отримані теоретична інформація та практичні результати дослідження можуть бути використані як теоретична й методологічна база в курсах лексикології (розділи, «Словотвір», «Слово в лексико-семантичній системі», «Семантичні відношення та семантична диференціація»), стилістики (розділи, «Функційні стилі»), лінгвопрагматики (розділи, «Прагматика мовних одиниць»).

Н. Г. Іщенко [7] визначала лексичне значення слова як «багатошаровий комплекс складників: інформації про позначувані словом предмети і явища реальної дійсності, інформації або знання про умови комунікації та правила вживання слова як мовного знака» [7, с. 214].

Під лексичним значенням слова та В. В. Левицький [8] розглядав його предметно-речовий зміст, оформлений відповідно до граматичних особливостей певної мови і який є елементом загальної семантичної системи словника цієї мови.

Суспільно закріплений зміст слова може бути не лише однорідним, єдиним, але й може представляти собою внутрішню пов'язану систему різноспрямованих відображень різних «шматочків дійсності, між якими в системі даної мови встановлюється смисловий зв'язок» [8, с. 162].

Такої ж думки дотримувався О. І. Смирницький, який під лексичним значенням слова розумів»... відображення предмета, явища чи відношення у свідомості, що входить до структури слова як так звана внутрішня його сторона, відносно котрої звучання слова виступає як матеріальна оболонка, необхідна не лише для виразу значення і для повідомлення його іншим людям, але й для самого його виникання, формування, існування та розвитку» [9, с. 88].

Отже, з вищевведених суджень випливає, що лексичне значення складних термінів-іменників пов'язане з предметами, явищами, процесами об'єктивної дійсності та відображає загальні характеристики того предмета чи явища, яке воно позначає, саме такого тлумачення даного поняття будемо дотримуватися у досліджуванні.

Тривалий час лексичне значення вважали неподільним монолітом, на сучасному етапі його розглядають як складне мовленнєво-мисленнєве утворення, до складу якого входять структуровані певним чином семантичні елементи, співвіднесені з властивостями, ознаками та відношеннями позначуваного предмета. На основі зазначеного можна виокремити три основні чинники, що визначають лексичне значення слова:

- логіко-предметний зміст слова;
- своєрідність граматичних і словотвірних форм, за допомогою яких фіксують та відтворюють смисловий зміст;
- співвіднесення слова зі всією лексико-семантичною системою мови, обов'язковим елементом якої воно є.

Складний термін-іменник як лексичний феномен, який належить до системи мови, повинен мати лексичне значення. На сучасному етапі розвитку лінгвістики, лексичне значення розглядають як п'ятикомпонентну структуру з денотативного, сигніфікативного, емотивно-конотативного, структурного та прагматичного компонентами.

Формування лексичного значення слова бере початок з **денотативного (предметно-логічного)** компонента, котрий зумовлений потребою у слові, необхідністю індивіда називати явища позамовної дійсності (денотати) і пов'язаний з описом конкретних явищ та з номінативним закріпленням за цими явищами сукупності прикметних, характерних для них ознак. Однак у значення слова включено не всі, а тільки ті ознаки, які дозволяють нам «упізнати» позначуваний предмет, дають можливість відмежувати конкретне слово від інших, близьких за семантикою, слів у процесі звичайного, повсякденного спілкування.

Отже, денотативний компонент характеризує співвіднесеність слова з предметом, який ним позначено, тобто зв'язок фонетичної оболонки слів з речами об'єктивної дійсності, а денотатами складних термінів-іменників є назви апаратів, пристроїв, явищ, процесів та дій, зокрема в електричній інженерії.

Ознаку денотата, покладену в основу його назви, називають внутрішньою формою слова [7, с. 215]. Внутрішня форма є відображення асоціативних зв'язків, встановлених між мовою та об'єктами реальної дійсності. Заснована на асоціативних зв'язках мовних явищ із позамовними, внутрішня форма призводить до того, що денотативний компонент лексичного значення слова неодмінно інкорпорує асоціативність. Остання не лише визначає дистрибутивні потенції слова, але й дозволяє слову виступати конкретизатором значення інших слів у текстовій єдності. Тому Н. Г. Іщенко вважає, що внутрішня форма визначає сполучуваність слова [7, с. 215]. Внутрішня форма слова слугує вираженням певного бачення світу, притаманного тому чи іншому народові, його національної специфіки. Вона виступає вмотивованістю назви (хоча з бігом часу ця вмотивованість може бути знівельованою), тією ознакою, що з ряду інших ознак, притаманних денотату, слугує основою творення денотативного компонента лексичного значення слова. Останній розуміємо як сукупність ознак, номінативно-закріплених у найменуванні, отже внутрішня форма слова та денотативний компонент його лексичного значення перебувають у родо-видових відношеннях, де перший член пари стосовний другого як видове поняття родового [7, с. 216].

Сигніфікативний або поняттєво-семантичний компонент, за допомогою якого позначають відношення слова до поняття, узагальнення мисленнєвого уявлення про клас предметів, що зазвичай називають просто значенням слова [7, с. 216]. Сигніфікативне значення – це відношення словесного знаку до сигніфіката (поняття). Значення лексичної одиниці не можна зводити лише до розпізнавальних називних рис. Сигніфікат – це абстракція загальних ознак денотата, їхня ідеальна мовленнєво-мисленнєва сутність, комплекс тих основних ознак, якими денотат повинен володіти для того, щоб бути номінованим певним словом. Він постає результатом співставлення, оцінки та узагальнення реальності, що втілений у слові. Завдяки сигніфікату ми згадуємо назву предмета реальної дійсності (денотата), який бачимо. Сукупність прикметних ознак денотата в сигніфікативному компоненті лексичного значення слова виражено через поняття. Поняття – це одна з основних форм мислення, за допомогою якої реальну дійсність відображено у свідомості людини. Воно є поєднанням змісту та обсягу. Перший визначає клас певних реалій, узагальнених у понятті, а другий – ряд суттєвих ознак цих реалій. Зміст та обсяг поняття регулює закон оберненого відношення: чим ширше зміст поняття, тим вужче його обсяг і навпаки. Зміст та обсяг як невід'ємні конститuentи поняття, перебувають у відношеннях взаємозумовленості і взаємозалежності, основою яких виступають асоціації. Так клас певних реалій (обсяг поняття) неодмінно актуалізує у свідомості людини сукупність їхніх суттєвих ознак (зміст поняття). Зв'язок слів з поняттями виявлений перш за все у залежності змісту слів від ознак, що складають зміст понять, у семантичній невизначеності слів як відображення рухомості понять, у співвідношенні обсягу та змісту слів з обсягом і змістом понять [7, с. 216].

Слово та поняття утворюють нерозривну єдність, тому існування жодного з них неможливе без взаємодії. Слово пов'язано з поняттям своїм змістом, а поняття стає активним у слові й може бути переданим словом у процесі комунікації [7, с. 214].

Емотивно-конотативний компонент, пов'язаний з емоційно-експресивним та оцінним відображенням предметів та явищ зовнішнього світу. Конотативний компонент зазвичай стилістично маркований через емоційно-експресивне вираження мовцем оцінки чи ставлення до того чи іншого предмету об'єктивної дійсності. Науковці зазначають, що конотація – це додаткове значення слова, словосполучки чи виразу, його супровідні семантичні або стилістичні відтінки, що накладені на основне значення, служать для вираження різних експресивних, емоційно-оцінних забарвлень і можуть надавати висловлюванню урочистості, невимушеності, фамільярності тощо. Щодо конотативного компонента існують дві позиції. За першою,

інформація, яку несуть конотативні семи, є додатковою, факультативною, як такою, що накладається на предметно-логічний інформаційний компонент значення, останній залишається переважно основним [7].

За другою, конотативний компонент семантики мовної одиниці є рівноправний компонент її семантичної структури, де денотація і конотація поєднані у єдиному процесі, який ми розуміємо, відчуваємо, оцінюємо і переживаємо одночасно з найменуванням і оцінкою предмета. У представленому дослідженні ми є прихильниками першої думки, що конотація накладається на основний зміст складних термінів-іменників та несе додаткову інформацію з електричної інженерії.

На характер лексичного значення слова впливають різні фактори його формування: об'єкти реальної дійсності, психічні процеси, що супроводжують номінацію (почуття, особливості сприймання навколишнього світу, його оцінка) та власне мовні відношення між словами (парадигматичні, синтагматичні, епідигматичні), визначаючи при цьому **структурний компонент** лексичного значення.

Структурне значення – це співвідносне значення, що вказує на відношення слова до інших слів мови, з якими воно може вступати в синтагматичні та парадигматичні відношення. Воно допомагає визначити місце слова в лексичній системі мови шляхом протиставлення його з іншими словами, що входять у систему, і встановлювання його ролі та відношень з усіма іншими лексичними одиницями мови [7, с. 216].

Виділяють два підвиди структурного значення: **синтагматичне структурне значення**, що характеризує лінійні відношення слова, його семантичну дистрибуцію і валентність, тобто його здатність вступати в смислові відношення з іншими лексичними одиницями; **парадигматичне структурне значення** – характеризує вертикальні відношення слова, яке входить у певний клас. Під парадигматичним значенням слід розуміти ті внутрішні властивості слова, якими воно володіє через певні відношення з іншими словами лексико-семантичної системи мови. Це значення вказує на місце лексичних одиниць у системі відносин «подібність/відмінність», що встановлюють на основі протиставлення/співставлення одиниць [7, с. 215].

Прагматичний компонент представляє собою додаткову стосовно до предметного змісту інформацію про учасників та умови комунікації. Складний термін-іменник – це складний комплекс структурно-семантичних характеристик одиниць мови, має вторинний характер, залежний, семантично пов'язаний з вихідними словами. Прагматичний компонент стає необхідною складовою в структурі лексичного значення таких одиниць, адже він визначає прагматичні параметри їхнього вживання, основні умови реалізації саме прагматичного компонента, а також регулює розширювання або звужування не тільки семантики слова, його поширеного або обмеженого використання, але й контекстів.

У складній термінологічній одиниці з електричної інженерії, що утворена шляхом осново-, словоскладання, складнопохідності або конверсії обов'язково є вказівка на відношення між компонентами цієї одиниці, що представляють значення уже наявних у мові одиниць, отже, значення складних термінів-іменників може бути розкритим через значення його структурних компонентів. Обидва компоненти є важливими у плані лексичного значення складних термінів-іменників, оскільки один з його елементів може виражати ширше значення, що визначає певне коло понять, а інший – вузьче, тим самим звужуючи значення цієї складної термінологічної одиниці.

Для пояснення та підтвердження думки про єдність п'ятикомпонентної структури лексичного значення складної термінологічної одиниці розглянемо складний термін-іменник *robot-loader* – *робот-навантажувач*. На початковому етапі формування лексичне значення складних термінів-іменників починається з предметно-логічного компонента (денотата), що зумовлено потребою (необхідністю) у новоутвореному слові, що співвідноситиме саму назву зображуваної реалії з її змістом (семантичним наповненням). Номінація складного терміна-іменника відбувається за певними встановленими словотвірними моделями в мові на основі аналогії та асоціації. Тобто, спочатку автор звертається до засобів лексичної системи мови для вираження нової номінації та для закладання в ній нових смислів чи значень, обираючи лексичні одиниці *robot* та *loader*.

Далі відбувається співвіднесеність позначуваного слова з поняттям (значенням), що воно виражає. Сигніфікативний або поняттєво-семантичний компонент лексичного значення складного терміна-іменника *robot-loader* відповідає за такі поняття *robot* – *це автоматичний пристрій, що призначений для виконання виробничих та інших операцій, які зазвичай виконувались безпосередньо людиною*; *loader* – *це пристрій, що служить для виконання навантажування, розвантажування та укладання різних вантажів*. Автор, врахувавши можливість та необхідність поєднування цих лексичних одиниць за функційною характеристикою утворює складну термінологічну одиницю *robot-loader*. Таким чином, прикметні ознаки денотата в сигніфікативному компоненті лексичного значення цього складного терміна-іменника виражено через сукупність понять обох його компонентів.

Потім визначають, чи має такий складний термін-іменник як *robot-loader* конотацію, тобто додаткове значення слова, що може мати різні семантичні чи стилістичні відтінки, що накладаються на основне його значення. Така складна термінологічна одиниця позбавлена конотативного значення, тому емотивно-конотативний компонент відсутній у цьому прикладі, проте він може зберігатися в інших термінологічних одиницях на зразок *bottleneck* – *вузьке місце в електричному колі*.

Далі структурний компонент показує, чи може складна термінологічна одиниця *robot-loader* вступати у парадигматичні та синтагматичні відношення, тобто мати міжслівні відношення з іншими одиницями у мові. У праці лексична одиниця *robot* вступала 69 разів у парадигматичні зв'язки, утворюючи нові складні терміни-іменники, наприклад: *robot-changer* – *роботизований пристрій заміни деталей*, *robot-cooker* – *робот для готування їжі*, *robot-polisher* – *робот-полірувальник* або синтагматичні *robot for loading* чи *loading with a help of robot*. Те ж саме бачимо з термінологічною одиницею *loader*, яка утворює 4 складні термінологічні одиниці, приєднуючись до інших компонентів, наприклад: *autoloader* – *автоматичний навантажувач*, *cutter-loader* – *комбайн-навантажувач*.

Наявність прагматичного компонента у структурі лексичного значення складного терміна-іменника *robot-loader* пояснюється наміром автора передати закодовану інформацію у терміні для здійснювання комунікації у галузі електричної інженерії з урахуванням таких прагматичних чинників (параметрів) як мета, умови комунікації, особистісні дані про отримувачів інформації тощо. Складний термін-іменник *robot-loader* автор може вживатися у певній комунікативній ситуації (для оприлюднювання результатів досліджування на симпозиумі, конференції, для спілкування у виробничо-технічній сфері з колегами-фахівцями тощо) з урахуванням прагматичних параметрів адресата (віку, статусу, соціального статусу).

Отже, компонентна структура лексичного значення складних термінів-іменників – це складний багатосаровий комплекс, де взаємодіють денотативний, сигніфікативний, емотивно-конотативний, структурний та прагматичний компоненти, кожен з яких має власне прикметне призначення, а їхнє взаємовідношення є динамічний поштовх для розвитку внутрішньої структури усього лексичного значення слова.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики: монография. Москва, 2005. 326 с.
2. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. Москва, 1995. 472 с.
3. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. Москва, 2012. 376 с.
4. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики. Київ, 2011. 304 с.
5. Беляевская Е. Г. Три парадигмы семантических исследований (чем отличается когнитивный подход к лексической семантике от традиционного). *На стыке парадигм лингвистического знания в начале XXI века: грамматика, семантика, словообразование*. 2003. № 1. С. 60–72.
6. Вишивана Н. Природа і структура лексичного значення у сучасній лінгвістичній науці. *Наукові записки*. 2017. Вип. 154. С. 447–451.
7. Іщенко Н. Г. Лексичне значення словотвірних синонімів. Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. *Збірник наукових праць : м-во освіти і науки України*. 2009. Вип. 16. С. 213–218.
8. Левицький В. В. Лексикологія німецької мови. Вінниця, 2014. 392 с.
9. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка. Москва, 1998. 260 с.
10. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва, 1986. 143 с.